

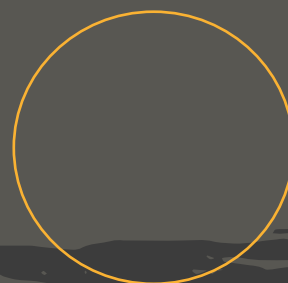

SÁMEDIGGI

Saemiedigkien dahkoesoejkesje vædtsoehvoeten vööste 2023-2025

Nænnoestamme 06.12.2023

Saemiedigkien storerretjåanghcoe aamhtese 55/23

Åvtebaakoe

«Vædtsoehvoete jîh daaresjimmie Leah stöörèmes sjævehts seabradahkedåeriesmoere Saepmesne. Dan åvteste daam vædtsoehvoetem hööptedh lea mij akt dehtie vihkielommesistie mejnie mæhtebe barkedh, jîh barkoe mij gamte laavenjostoem kreava, saemiedigkieraerie Berit Marie Eira jeahta.

Dotkeme vuesehte 49 % saemien nyjsenæjjijste Leah vædtsoehvoetem dååjreme sijjen jieliedisnie. Mahte akte bielie dejstie saemien nyjsenæjjijste fysiske, psykiske jallh seksuelle vædtsoehvoeten bijre maanabaelien reektieh. 23 % saemien ålmijste vædtsoehvoeten bijre reektieh.

Reektehtse «Om du tør å spørre, tør folk å svare» (Jis doesth gihthjedh, almetjh duestieh vaestiedidh) jaepeste 2017 tjærtteste sjïere haestemh mæhtieh gååvnesidh gosse saemien utnijgumie gaskesadta. Faatoes leajhtadimmie viehkieabparaatese jîh pollisese, jîh aaj faatoes saemien gïele- jîh kultuvremaahtoe viehkieabparaatesne Leah vihkeles biehkieh daennie ektiedimmesne. SAMINOR-goerehtimmie vædtsoehvoeten jîh daaresjimmiej bijre saemien-nöörjen årroji luvnie Nöörjesne plearoeih möönsterh vædtsoehvoeten bijre saemiej luvnie gaavna, goh jeatjah arktiske aalkoeåålmegi luvnie, naakede mij aalkoeåålmegedotkemisnie daamtaj daaresjimmide veadtasåvva mejtie kolonijefaamoe lea aalkoeåålmegi vööste dorjeme.

Vædtsoehvoete lea vijries seabradahkedåeriesmoere, almetjereaktadåeriesmoere, demokrateles dåeriesmoere, mïrrestallemedåeriesmoere, kriminaliteetedåeriesmoere jîh almetjehealsoedåeriesmoere. Vædtsoehvoete saemien seabradahkine evtiedimmiem saemien seabradahkijste jîh jieledevuekijste heerrie. Daennie ektiedimmesne barkoe vædtsoehvoeten vööste joekoen vihkele sjædta Saemiedægkan.

Saemiedigkien ulmie lea saemien seabradahke gusnie gaajhkesh asven, vædtsoehvoeten jîh daaresjimmien namhtah jielieh.

1. Aalkoe

Saemiedigkien biëvnesisnie mïrrestallemen bijre, Sábme jállu (2020), lea vædtsoehvoetem saemien seabradahkine tjïelkestamme goh akte dejstie sjiere barkoesuerkijste. Lea sâemies strategijh tjïelkestamme juktie ulmiem jaksedh. Saemiedigkiebiëvnese jâarhka Saemiedigkien dahkoesoejkesjinie vædtsoehvoeten vöoste saemien seabradahkine 2023-2025.

Vædtsoehvoeten vöoste barkedh saemien seabradahkine lihke laavenjostoem kreava staateles âejvieladtjigujmie. Saemiedigkie eadtjohke rââresjimmieguemine Reerenassine orreme hammoedimmesne dahkoesoejkesjistie : Frihet fra vold. (Frijjevoete vædtsoehvoeteste). Reerenassen dahkoesoejkesje vædtsoehvoetem lihke relasjovnine 2021-2024 hööptedh jïh nâhkehtidh. Rââresjimmiej tjïrrh Saemiedigkine lij voestes aejkien akte jïjtse kapihtele râajvarimmiejgujmie dorjesovvi hööptemen jïh nâhkehtimmien bijre vædtsoehvoeteste jïh daaresjimmijste saemien seabradahkine. Tjaktjen 2023 Saemiedigkie lea meatan rââresjimmie Reerenassine soejkesjen bijre Opptappingsplan mot vold i nære relasjoner / Lissiehtahkesoejkesje vædtsoehvoeten vöoste lihke relasjovnine. Saemiedigkien lahtesisnie Reerenassese haestiemidie tjuvtjedibie gæmhposne vædtsoehvoeten vöoste; daerpies vielie dotkeminie, faatoes maahtoe viehkieabparaatesne, vuajnoejarkelimmieh jïh barkoe skuvlesne jïh maanagiertesne mij vædtsoehvoetem hööptie. Dan bijre lihkebe tjaaleme Saemiedigkien biëvnesisnie: Sábme jállu.

Ruffien 2023 Saetniesvoete- jïh liktemekommissjovne sov reektehtsem daaroedehtemepolitihken bijre saemiej vöoste deelli. Kommissjovne goerehtalli vædtsoehvoete lea saemien ârroji vöoste âtnasovveme guhkiem jïh jieniebinie seabradahke-areenine. Daate meatan orreme saemien seabradahkem baajnehtidh, dovne individuelle jïh ektie njeiptjesne.

2. Dahkoesoejkesjen mierieh

Staate lea jïjtjemse âeliedamme gellie gaskenasjonaale latjkoej tjïrrh, ârroejidie vædtsoehvoeten, daaresjimmiej jïh râatjkoes gjetedimmien vöoste vaarjelidh. Jienebh dejstie latjkostie âeliedimmien krieveh vædtsoehvoetem nyjsenâjjaj vöoste hööptedh jïh nâhkehtidh, vædtsoehvoetem lihke relasjovnine jïh vædtsoehvoetem jïh seksuelle daaresjimmieh maanaj vöoste. Daesnie Europaraerien konvensjovne hööptemen jïh nâhkehtimmien bijre vædtsoehvoeteste nyjsenâjjaj vöoste, jïh vædtsoehvoete lihke relasjovnine maahta neebnesovvedh (Istanbulkonvensjovne). Vijriebasse maahta neebnedh europan almetjereaktakonvensjovnem, EN:n konvensjovnem nâhkehtimmien bijre gaajhkesâarhts sierredimmijste nyjsenâjjijste, EN:n konvensjovnem maanaj reaktaj bijre, EN:n konvensjovnem ekonomeles, sosijaale jïh kulturelle reaktaj bijre jïh EN:n konvensjovnem sivijle jïh politihkeles reaktaj bijre. Lissine EN:n aalkoeââlmegebâjhkoehimmie aalkoeââlmegeidie sjiere vaarjelimmien vadta olles dah vædtsoehvoetem dââjrh.

Dahkoesoejkesjen vâarome lea Veartenen healsoeorganisasjovnen definisjovne vædtsoehvoeteste. Dïhte vædtsoehvoetem naemhtie defineerie: «eanghkoen âtnoe fysiske faamoste jallh noerhkemistie, jallh aajhtoe fysiske faamoen jallh noerhkemen bijre, jïjtse vöoste, jeatjah almetji vöoste jallh dâehkien vöoste. Jis naakede edtja vædtsoehvoetine ryöknesovvedh dahkoe tjuara illedahkine utnedh jallh sââjhtoe illedahkine utnedh jaememe, fysiske jallh psykiske mirhtoe, jallh faatoes evtiedimmie.»

Dïhte vijries definisjovne dovne vædtsoehvoetem almetji gaskemsh, vædtsoehvoetem jïjtse vöoste jïh ektie vædtsoehvoetem feerhmie.

Daennie dahkoesoejkesjisnie vædtsoehvoete almetji gaskemsh lihke relasjovnine meatan vaaltasâvva, aaj fysiske, psykiske jïh seksuelle vædtsoehvoete. Seksuelle vædtsoehvoete saemien seabradahkine lihke relasjovni âlkoli aaj meatan. Sâemies aamhtesh Leah seksuelle vædtsoehvoete lihke relasjovnine jïh seksuelle vædtsoehvoete lihke relasjovni âlkoli. Aamhtesh Divtasvuodneste Leah dagkerh aamhtesh, jïh vuesiehtieh man gellielaaketje laakemeadtoeh Leah.

Jïjtjedorjeme vædtsoehvoete lea dâeriesmoere aalkoeââlmege-ektiedimmesne. Akte gaskenasjonaale

dotkemebijjeguvvie konklusjovnine átna indikasjovnh gáávnesieh arktiske aalkoeáálmegi gaskem jienebh aemieluesieh, viertiestamme jienebeláhkoeárrojigujmie.

Johan Galtung lea ektie vædtsoehvoetem tíjelkestamme goh strukturelle vædtsoehvoete, gusnie sosijaale struktuvrh jállh sosijaale institusjovnh almetjh skaaroehtieh, gosse hööptieh dej vihkielommes daerpiesvoeth illesuvvieh. Daennie dahkoesoejkesjisnie maahta dam utnedh goh akte bielie daaroedhtemen váaroemistie, jñh doh strukturelle daaresjimmieh mejtie saemieh daan biejjien dáájroeh.

Dahkoesoejkesje lea faamosne gaajhkide almetjidie mah vædtsoehvoetem dáájreme, saahnt man tjoele, legninge, aaltere jñh funksjovnenjieptjie dej.

Dahkoesoejkesjen barkoeboelhke lea 2023-2025. Raeriestamme ráajvarimmieh lea tíjjeboelhken mietie, jñh Saemiedigkien nuepien mietie ráajvarimmieh baajnehtidh jñh tíjrriehtidh. Vihkele daate dahkoesoejkesje aaj ektiedimmesne vuajnelge jeatjah sjyöhtehe soejkesjigujmie jñh strategijigujmie. Daate dahkoesoejkesje edtja viehkiehtidh nænnoesábpoe barkedh gæmhposne vædtsoehvoeten vööste saemien seabradahkine.

Barkoen ávtelen Saemiedigkie lea lahtesi bijre birreme jienebh joekehts faagebyjresijstie, organisasjovnieste jñh siebrijste. Saemiedigkie lea hijven jñh vihkele lahtesh áádtjeme prosessesne, jñh stoerre iedtjem saemien seabradahkesne vuejnebe vædtsoehvoetem nãhkehtidh.

3. Saemiedigkien ráajvarimmieh vædtsoehvoeten vööste saemien seabradahkine

Saemiedigkie sæjhta:

1. Vædtsoehvoetem saemien seabradahkine hööptedh

Saemiedigkie vuajna goh sov laavenjasse vædtsoehvoetem hööptedh, jïh viehkietidh guktie vuajnoeh jorkesieh jïh ræhpasvoete sjædta vædtsoehvoeten bijre. Dan sjïekenisnie sijhtebe fierhten jaepien EN:n biejjiem nâhkehtæmman vædtsoehvoeteste nyjsenæjjaj vööste gâlkoen 25.b., jïh mïerhkesjimmiebiejjieh vædtsoehvoeten vööste mïerhkesjidh. Joekoen vihkele hööptije ráajvarimmiejgumie barkedh vihties ulmien vööste maanaj jïh noeri vööste.

2. Vielie dotkemasse vædtsoehvoeten bijre saemien seabradahkine viehkietidh

Dotkemaseereme daajroe teeman bijre fâåtese. Mijjïeh joekoen vuejnebe daerpies daajrojne vædtsoehvoeten bijre saemien voeresi vööste, maanaj vööste, almetji vööste funksjovnejeerehtsigumie, LHBTIQ+ almetji vööste, digitaale vædtsoehvoeten jïh jïjtjedorjeme vædtsoehvoeten vööste saemien seabradahkine. Daerpies doh vueliegællan faktovrh vædtsoehvoeten bijre saemien seabradahkine goerehtidh, aaj kulturelle nâårmh jïh faamoetsiehkïeh.

3. Saemien learoevierhtieh evaluateerdh kråahpen, raastebiejemen jïh seksualiteeten bijre

Saemiedigkie beetnehdårjoem learoevierhtide dâårje saemiengïelesne kråahpen, raastebiejemen jïh seksualiteeten bijre. Juktie dam bööremes ööhpehtimmiem teeman bijre åadtjodh goh gåarede, Saemiedigkie sæjhta åtnoem learoevierhtijste daennie suerkesne evaluateerdh.

4. Viehkietidh guktie saemien baakoeh seksualiteeten jïh kråahpen bijre iemie dorjesuvvieh seabradahkesne.

Jïenebh faagebyjresh Leah baakoej mietie gihtjeme kråahpen jïh seksualiteeten bijre, saemien gïeline. Saemiedigkie vuajna daerpies saemien teermh evtiesuvvieh mah kråahpem, raastebiejemen jïh tjoele- jïh seksualiteeteidentiteetem buerkiestieh ovmessie faagebyjresidie, jïh daate åehpies sjædta ovmessie faagebyjresidie jïh skuvlide. Daate sæjhta meatan åroddh tabuvh teeman bijre nâhkehtidh.

Saemiedigkie sæjhta aaj sjyöhtehke aktöorigumie laavenjostedh biëvnese-kampaanji bijre juktie voerkesvoetem vædtsoehvoeten, reaktaj jïh gaavnoes viehkiedïenesji bijre saemien seabradahkine lissiehtidh.

5. Viehkietidh saemien årroji aehpiejarngefaalenasse gorredidh

Ij Leah nuekie hijven aehpiejarngefaalenasse saemien årroejidie daan biejjien. Saemiedigkie sæjhta viehkietidh tjoevkesem disse biejedh. Saemiedigkie sæjhta daerpiesvoetem eevtjedh jïenebh aehpiejarngefaalenassh saemien dajvine tseegkedh.

6. Skraejriem vaeltedh tjieftigumie jiih Staatehaaltoejinie mejtie daerpies prosjektem Jasska / Trygg jãerhkedh.

Divtasvuodna-aamhtesi mænngan prosjektiene Jasska/Trygg niêrhki. Prosjekte ulmine utni dâarjedidh doh almetjh mej bijre aamhtese lij, jiih hœoptije rãajvarimmiejgumie niêrhkedh juktie daaresjimmieh heerredidh bãetijen aejkien. Prosjekte orriji 2019. Saemiedigkie tuhtjie vihkeles dam guhkiebasse barkoem gorredidh, jiih sæjhta skraejriem vaeltedh tjãanghose tjieftigumie jiih Staatehaaltoejinie juktie daerpiesvoetem guhkiebasse barkoste goerehtalledh.

7. Viehkietidh hoksedh saemien maanah seammavyörtëgs faalenassem Barnehusene åadtjoeh.

Saemien maanaj lea reakta barkijh gaavneshidh saemien gieline jiih kultuvremaahojne Barnehusene. Saemiedigkie lea daerpiesvoetem buakte me ihke nasjonaale mînneden saemien maahtoebarkoedãehkie Finnmarhken Barnehusen nuelesne tseegkesãvva, mij gaajhki Barnehusigumie Nœrjesne laavenjostoe. Maahtoebarkoedãehkie edtja dejtie ovmesse viehkiedienesjidie voengesne viehkietidh. Maahtoebarkoedãehkie edtja aaj diêdtem utnedh hœoptije barkedh, sjiere fokusine maanide jiih noeride jiih liêrehtimmien bijre krãahpen, seksualiteeten jiih daaresjimmiej bijre, saemiengielesne jiih saemien perspektijvine betnesne. Saemiedigkie sæjhta daam barkoem bæjjese fulkedh.

8. Vædtsoehvoetem teemine lutnjedh gaskenasjonaale forumine jiih aalkoeããlmegebyjresinie juktie vædtsoehvoetem aalkoeããlmege vœoste nãhkehtidh.

Gaskenasjonaale dotkeme vuesehte aalkoeããlmege leah sjiere vaahresne vædtsoehvoetem dããjredh. Saemiedigkie sæjhta tjieelke gieline årrodh gaskenasjonaale forumine tematihkem lutnjedh. Abpesaemien forumine Saemiedigkie sæjhta teemam biejjieœœrnegasse biejedh.

9. Eadtjohke dãarjoehtãejjine jiih rããresjimmiegeujmine årrodh reerenassen politihkeevtiedimmesne suerkesne.

Saemiedigkie lea Reerenassine laavenjosteme aktem boelhkem gosse lea nasjonaale dahkoesoejkesjigumie, lissiehtimmiesoejkesjigumie jiih sentraale prosessigumie teeman bijre barkeme. Daate barkoe sæjhta jãerhkedh soejkesjeboelhken..

10. Sov laavenjostoe ovmesse faagebyjresigumie jiih organisasjovnigumie jãerhkedh.

Daan biejjien Saemiedigkie jienebi joekehts faagebyjresigumie jiih organisasjovnigumie laavenjostoe vædtsoehvoeten bijre saemien seabradahkine. Daate mijjese vyörtëgs lahtesh vadtã jiih mijjieh lissiehtamme daajroem vedtebe jeatjah organisasjovnide jiih institusjovnide, jiih nuepie vadtããvva rãajvarimmieh vædtsoehvoeten vœoste koordineeredh. Daate laavenjostoe lea gaskenasjonaale, nasjonaale jiih saemien faagebyjresigumie jiih organisasjovnigumie.

Laavenjostoe latjkoej tjirrã tjieftigumie Saemiedigkie sæjhta hoksedh saemieh mah vædtsoehvoetem dããrjeme sijjen daerpiesvoeth tjieelten dienesijjstie åadtjoeh, dovne healsoeviehkien jiih minngiedienesji bijre.